

Analyzing the Meaning in the Historical and Contemporary Architecture of Semnan, Focusing on the Phenomenological Views of Norberg-Schults

Seyed Mahyar Hashemi Hezaveh¹, Faramarz Hassan Pour^{2*}, Saeed Kamyabi³

Received: 2023/07/18

Revised: 2023/09/20

Accepted: 2024/01/03

Published: 2025/01/04

Highlights

- The findings of this research indicate a relatively lower acceptance of contemporary architecture among citizens and experts compared to the studied historical architecture.
- In the variable of utility, experts assigned higher scores to contemporary buildings, rating this variable lower for historical buildings.
- Experts allocated higher scores to historical buildings in the variables of identity and memory.

Extended Abstract

Introduction

The issue of meaning is one of the discussed components in phenomenology in architecture. Understanding the meaning of the architectural work in the contemporary period compared to the past is something that can be studied. There is a gap in research studies related to the understanding of meaning in the architecture of historical and contemporary buildings in Semnan city. Therefore, it seems necessary to carry out this research to investigate the effect of architecture on users. This is possible through understanding how architecture and the users communicate and understand architecture and the issue of identity. The purpose of this research is to study six historical and contemporary buildings in Semnan city, focusing on the component of meaning in architecture.

Theoretical Framework

Schultz perceives the understanding of place through various factors, manifesting in a complex interaction between humans and architecture as place. Humans acquire a rudimentary understanding of their environment, leading to the development of character; however, this character forms within the framework of identity. Without identity, space cannot attain character. Consequently, Schultz focuses on rural environments and traditional architecture and does not empathize with spaces constructed in modern times. In contrast to regionalism, phenomenology, and the ideas of thinkers such as Heidegger and Schultz, a comprehensive theoretical framework for shaping a progressive architectural movement has not yet been established among contemporary Iranian architects. This gap in theoretical foundations underscores the necessity for further theoretical studies by architectural researchers.

Methodology

After reviewing the relevant literature and investigating the perspectives of scholars and phenomenologists, particularly those of Schultz, four components, each containing three or four sub-components, were selected. These sub-components, which essentially serve as the semantic elements of the research, formed the basis for designing the questionnaire. In the citizens' questionnaire, at least two questions were formulated for each sub-component. Additionally, questions pertaining to six selected case study buildings were included, resulting in a comprehensive

¹ PhD in Architecture, Department of Architecture, Faculty of Engineering, Zahedan Branch, Islamic Azad University, Zahedan, Iran.

² *Assistant professor, Department of Architecture, Faculty of Art and Architecture, University of Zabol, Zabol, Iran; Corresponding Author, Email: fhassanpour@uoaz.ac.ir

³ Professor, Department of Geography, Faculty of Human Science, Semnan Branch, Islamic Azad University, Semnan, Iran.

questionnaire. The questionnaire comprises approximately fifty questions related to the components, around twenty questions from the case studies, and six personal questions. The questionnaires were then completed using a website and by contributing volunteers, and the results were analyzed using statistical software. In this study, 21 experts in architecture, urban planning, and city planning, all holding either master's or doctoral degrees and mostly university faculty members in architecture, urban planning, and civil engineering, were selected as the Delphi panel. At the first round, the components and questions of the citizens' questionnaire were provided to the panel for review and evaluation, and the results were collected. At the second round, based on the panel's feedback, the components were revised into eight categories: decoration, legibility, geometry, utility, identity, memory, attachment, and architectural wholeness. In this round, decoration and legibility were elevated to main components, geometry replaced order, and architectural wholeness was added. The new questionnaire, titled the "Experts' Questionnaire," included Likert scale questions, descriptive questions, and explanations, with an emphasis on case studies (six buildings). The experts were asked to rate the six buildings on the eight selected components. Finally at the third round, the Delphi method was concluded in this round, and the findings were summarized and concluded. The end of the Delphi rounds involved statistical comparison of the results and statistical analyses, such as descriptive statistics and correlations.

Results & Discussion

Based on the four components of identity, acclimation, memory and utility, which were taken from the opinions of Schultz and other phenomenologists in the theoretical foundations of the research, three historical buildings and three contemporary buildings were analyzed. It appears that in recent years, buildings constructed in the city of Semnan are significantly less acceptable to both citizens and experts compared to historical buildings. Statistical analysis of the three variables of acclimation, identity, and memory indicates a relative difference in the acceptability of three historical buildings compared to three contemporary buildings, with contemporary buildings being equally acceptable only in the utility variable.

Conclusion

Upon analyzing the statistics and results obtained from citizen questionnaires and expert interviews, it was found that both groups generally evaluated historical buildings as more favorable and acceptable compared to contemporary buildings. However, in the variable of utility, experts assigned higher scores to contemporary buildings, rating this variable lower for historical buildings. Additionally, experts allocated higher scores to historical buildings in the variables of identity and memory. This paper is part of a broader research aimed at developing a method for identifying qualitative variables to better understand the quality of architecture and urban planning. Such research can provide a better understanding of architectural issues, urban planning, and building trends in recent years in contemporary cities, and their relationship with the identity and tradition of architecture and historical buildings, as well as the users' understanding of their meanings.

Keywords

Phenomenology, Meaning, Norberg-Schultz, Meaning in Architecture, Semnan City.

Citation:

Hashemi Hezaveh, S., Hassan Pour, F., & Kamyabi, S. (2025). Analyzing the Meaning in the Historical and Contemporary Architecture of Semnan, Focusing on the Phenomenological Views of Norberg-Schults. *Journal of Urban Sustainable Development*, 5(17), 39-60.

 DOI: <https://doi.org/10.22034/usd.2024.2007141.1083>

 DOR: <https://dor.isc.ac/dor/20.1001.1.27170128.1403.5.17.5.9>

URL: https://usdjournals.daneshpajoohan.ac.ir/article_713602.html?lang=en

Authors retain the copyright and full publishing rights.

Published by Daneshpajoohan Pishro Higher Education Institute. This article is an open access article licensed under the [Creative Commons Attribution 4.0 International \(CC BY 4.0\)](https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/)

واکاوی معنا در معماری تاریخی و معاصر شهر سمنان با تمرکز بر آرای پدیدارشناسانه نوربرگ-شولتس^۱

سید مهیار هاشمی هزاوه^۲، فرامرز حسن پور^{۳*}، سعید کامیابی^۴

تاریخ دریافت: ۱۴۰۲/۰۴/۲۷ تاریخ بازنگری: ۱۴۰۲/۰۶/۲۹ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۲/۱۰/۱۳ تاریخ انتشار: ۱۴۰۳/۱۰/۱۵

چکیده: موضوع معنا از مؤلفه‌های مورد بحث در پدیدارشناسی در معماری است. ادراک معنا از اثر معماری در دوره معاصر نسبت به گذشته امری است که می‌تواند مورد پژوهش قرار گیرد. با توجه به خلأ پژوهش‌های مرتبط با درک معنا در معماری بناهای تاریخی و معاصر شهر سمنان، بررسی اثر گذاری معماری بر استفاده کنندگان که از طریق فهم نحوه ارتباط و درک آن‌ها از معماری و مسئله هویت ممکن است، ضرورت انجام این تحقیق به نظر می‌رسد. هدف از انجام این پژوهش مطالعه شش ساختمان تاریخی و معاصر شهر سمنان با تمرکز بر مؤلفه معنا در معماری است. مطالعه معنا با استفاده از تعریف مؤلفه‌های مرتبط و مطالعه موردی معماری شهر سمنان در راستای این هدف تدوین شده است. بر مبنای چهار مؤلفه هویت، تعلق، خاطره و سودمندی که در بخش مبانی نظری تحقیق از آرای شولتس و سایر پدیدارشناسان برگرفته شده است، سه ساختمان تاریخی و سه ساختمان معاصر مورد واکاوی قرار گرفته است. برای گردآوری داده‌ها از روش اسنادی و میدانی بهره گرفته شده و آرای فیلسوفان پدیدارشناس خصوصاً کریستین نوربرگ-شولتس و ادبیات مرتبط مورد بررسی قرار گرفته است. پس از تعیین مفاهیم، مؤلفه‌ها و ساختمان‌ها، با استفاده از روش دلفی نظرات متخصصان از طریق مصاحبه و پرسشنامه جمع‌آوری شده است. پس از سنجش روایی، از طریق پرسشنامه به جمع‌آوری اطلاعات و در نهایت با استفاده از روش‌های تحلیل آمار توصیفی و همبستگی به مقایسه و تحلیل نتایج پرداخته شده و یافته‌ها در قالب نمودارها و جداول ارائه شده است. در آمار به دست آمده از شهروندان ساختمان‌های تاریخی بیش از سه ساختمان معاصر حائز سه مؤلفه تعلق، خاطره و هویت بوده‌اند تنها میزان مؤلفه سودمندی در ساختمان‌های تاریخی و معاصر کم و بیش یکسان است. نزد متخصصان بناهای معاصر در سه مؤلفه تعلق، خاطره و هویت حائز میزانی کمتر و در مؤلفه سودمندی میزانی بیش از ساختمان‌های تاریخی بوده‌اند.

واژگان کلیدی: پدیدارشناسی، معنا، نوربرگ-شولتس، معنا در معماری، شهر سمنان.

^۱ این مقاله برگرفته از رساله دکتری سید مهیار هاشمی هزاوه در گروه معماری دانشکده فنی و مهندسی دانشگاه آزاد اسلامی واحد زاهدان با عنوان «مقایسه رویکرد پدیدارشناسی و فلسفه ویتگنشتاین در موضوع معنا در معماری؛ مطالعه موردی معماری معاصر شهر سمنان» است که با راهنمایی دکتر فرامرز حسن پور و مشاوره دکتر سعید کامیابی به انجام رسیده است.

^۲ دانش‌آموخته دکتری معماری، گروه معماری، دانشکده فنی و مهندسی، واحد زاهدان، دانشگاه آزاد اسلامی، زاهدان، ایران.

^۳ * استادیار، گروه معماری، دانشکده هنر و معماری، دانشگاه زابل، زابل، ایران؛ نویسنده مسئول، [Email: fhasanpour@uoz.ac.ir](mailto:fhasanpour@uoz.ac.ir)

^۴ استاد، گروه جغرافیا، دانشکده علوم انسانی، واحد سمنان، دانشگاه آزاد اسلامی، سمنان، ایران.

۱- مقدمه و بیان مسئله

بعد معنا از مؤلفه‌های مورد بحث در پدیدارشناسی در معماری است. این بعد از معماری چه در مقیاس یک ساختمان و یا یک شهر می‌تواند بر دریافت و حسی که شهروندان از معماری دارند، اثرگذار باشد. با وجود نظرات متفاوت که در مورد این موضوع بیان شده است، معنا آن چیزی است که استفاده‌کنندگان از معماری می‌فهمند. مردم فهم متفاوتی از بناهای تاریخی و مدرن، بافت‌های تاریخی و نوساز، محلات قدیمی و جدید دارند. در شهرهای مختلف ایران و جهان این حس و معنا متفاوت است که نیاز به بررسی و شناخت دارد.

یکی از راه‌های درک این تفاوت‌ها، بررسی آن‌ها بر اساس مبانی نظری پدیدارشناسانه است. پدیدارشناسی نحله فلسفی است که به مطالعه نحوه فهم انسان از موضوعات و اشیا می‌پردازد و در معماری نیز بسیار مورد توجه و کاربرد قرار گرفته است. در اینجا سعی شده است از نظریات یکی از پدیدارشناسان معماری و فیلسوف نروژی کریستین نوربرگ-شولتز^۱ است که ادبیات گسترده‌ای در این زمینه دارد، استفاده شود. هدف از انجام این پژوهش، مطالعه اجمالی این ادبیات و استخراج مؤلفه‌ها و مؤلفه‌های مورد نظر مؤلف در آن است تا شاید بتوان از آن در یک تحقیق میدانی و مطالعه موردی سود جست.

پس از مطالعه ادبیات مرتبط و بررسی نظرات محققان و پدیدارشناسان با تکیه بیشتر بر نظرات شولتز از میان آرای گفته شده تعداد ۴ مؤلفه که هر یک دارای سه زیرمؤلفه هستند استخراج شده است که دارای چهار مؤلفه اصلی و سیزده زیرمؤلفه است. برای هر مؤلفه تعداد دو سؤال یا بیشتر طرح شده است. در ادامه تعدادی سؤال با توجه به موضوع و مؤلفه‌ها، در مورد شش ساختمان مورد مطالعه موردی افزوده شده و پرسشنامه شهروندان شکل گرفته است. جمعاً

حدود پنجاه سؤال از پارامترها و حدود ۲۰ سؤال از مطالعات موردی و شش سؤال فردی پرسشنامه را می‌سازد. سپس با استفاده از روش کوکران با استفاده از سایت و افراد داوطلب پرسشنامه‌ها تکمیل شده، نتایج به صورت بانک آمار تهیه شده و در نرم‌افزار مورد تحلیل با استفاده از روش‌های آمار توصیفی و همبستگی قرار گرفته است.

۲- پیشینه و مبانی نظری پژوهش

۲-۱- پدیدارشناسی

می‌توان شروع پدیدارشناسی را با کانت دانست: «درحالی که در فلسفه سنتی، فیلسوفان در پی «حقیقت» و «کنه» اشیا بودند... کانت مسیر دیگری در پی گرفت و پروژه متفاوتی برای فیلسوفان عرضه کرد. او شیء را فی‌نفسه یا «در خود» دانست و از تجلی آن بر ما سخن گفت. به تعبیری هر چیزی حقیقتی یا «نومن»^۲ دارد و درعین حال بر ما به شکلی جلوه می‌کند که می‌توان آن را «فنومن»^۳ نامید» (اسلامی، ۱۴۰۱). این نحله فلسفی با فلاسفه‌ای همچون کانت^۲، برنتانو^۳ و هوسرل^۴ شروع شده و سپس با هایدگر^۵ و دیگران به پختگی می‌رسد. پدیدارشناسی در علوم و زمینه‌های مختلف مورد استفاده و مطالعه قرار گرفته است. در اینجا «پدیدار» یا «پدیده»، «فنومن»^۶ به معنای «آنچه دیده می‌شود» و پدیدارشناسی، فلسفه مطالعه ساختار تجربه و آگاهی است. هدف آن شناخت پدیدارها به آن شکل است که واقعاً هستند، بر هم تأثیر دارند و خصوصاً آن گونه که ذهن انسان آن‌ها را می‌فهمد.

درواقع پدیدارشناسی می‌خواهد بداند که ما به عنوان انسان هر پدیده را چگونه می‌فهمیم و چه درکی از آن داریم. بعضی به طور خلاصه پدیدارشناسی را «فلسفه شناخت» دانسته‌اند. لذا می‌توان پدیدارشناسی را چنین توصیف کرد: «نگرش ناب و بی پیش‌داوری، یعنی رهایی از هرگونه

² Immanuel Kant

³ Franz Brentano

⁴ Edmund Husserl

⁵ Martin Heidegger

⁶ Fenomen, Phenomena

^۱ Christian Norberg-Schulz پدیدارشناس نروژی ۲۰۰۰-

نام او در متون به شکل نوربرت (نوبری)-شولتز نیز آمده اما در مقاله حاضر یکسان سازی انجام شده و متن مقاله نام ایشان به شکل نوربرگ-شولتز ذکر شده است.

صاحب آن قابل دستیابی است». رئیسی و نقره کار (۱۳۹۴) به خاستگاه معنا در آثار معماری می‌پردازند و هستی‌شناسی (اونتولوژی) معنا را بررسی می‌کنند. این دو نظرات اندیشمندان را به دو گروه «نظریه‌های مؤید معنا در آثار معماری» و «نظرات منکر معنا» تقسیم می‌کند و خود دسته دوم را به دو گروه تقسیم می‌کند. دسته اول طرفداران «شالوده شکنی» که معتقد به «خلق معنا» به جای «کشف معنا» هستند؛ و دسته دوم طرفداران «نوع‌ملگرایی»^۱ که دستیابی به معنا را ناممکن و تلاش در جهت آن‌ها بیهوده می‌دانند (رئیسی و نقره کار، ۱۳۹۴).

میان معنا در یک بیان و نشانه‌های آن نوعی درهم تنیدگی ذاتی وجود دارد. معنا هرگز نمی‌تواند مجرد از بافت زبان‌شناختی، نشانه‌شناختی و تاریخی‌اش در نظر گرفته شود. به‌طور خلاصه معنا وابستگی ذاتی با بافتار^۲ دارد (رشیدیان، ۱۳۸۲). در این تحقیق، به دلیل گستردگی رویکردهای مختلف که گاهی نامنطبق هستند، بیشتر بر آرای نوربرگ-شولتس که خود او بسیار تحت تأثیر هایدگر است، تأکید شده است. افشار نادری بین معنا و مکان و فضا ارتباط قائل است و مکان و فضا را واجد ارزش معنایی و مفهومی می‌داند به عبارتی مکانی که دارای معنا نیست فضا نمی‌سازد (افشار نادری، ۱۳۸۷).

۲-۱-۲- ارتباط پدیدارشناسی و مطالعات اجتماعی

در اینجا باید به یک سؤال مهم پاسخ داد، اگر معنا امری «فردی» است و پدیدارشناسی در جستجوی فهم پدیده‌ها آن‌گونه که بر انسان آشکار می‌شوند است، پدیدارشناسی معنا باید امری فردی و غیرقابل کشف برای «دیگری» باشد، پس شاید شناخت آن امری ناممکن باشد زیرا که به نظر می‌آید تجربه فردی نمی‌تواند خود را آشکار کند و به‌صورت علم حصولی درآید. در اینجا نقش مطالعات علوم انسانی به میان می‌آید، وقتی که با جوامع انسانی مثلاً ساکنان یک شهر یا مخاطبان یک اثر معماری سروکار داریم می‌توان از

پیش‌فرض‌ها و رویکردهای علمی، متافیزیکی، مذهبی یا فرهنگی و تمرکز بر وجوه بنیادین و اساسی تجربه انسانی، در جهان و از جهان» (Moran, 2000, 12).

۲-۱-۱- پدیدارشناسی معنا

معنا نزد فیلسوف پدیدارشناس هایدگر ارتباط مستقیم با هستی (بودن) انسان دارد، تنها انسان «هستی» را می‌فهمد و تنها برای او هستی معنا دارد. او در پیوستی بر «متافیزیک چیست؟» نوشت تنها هستی انسانی است که می‌تواند معنا دار یا فاقد معنا باشد (Spiegelberg, 1982, 537). از نظر هایدگر معنا در درک هستی بی‌واسطه توسط تنها موجودی که هستی را احساس و درک می‌کند یعنی «دازاین» درک می‌شود یا به وجود می‌آید (طهوری، ۱۳۹۶). می‌توان چنین در نظر گرفت که هایدگر معنا را مختص فهم انسان می‌داند؛ اما گروهی از محققان صرف پدیدارشناسی را جستجوی فهم مخاطب از اشیا و لذا جستجوی معنا در نظر گرفته‌اند. «معنا حقیقتی است با این قابلیت که مفهوم آن را نشان دهد. به دیگر سخن معنا ما به ازای «مفهوم» و علم حصولی است. معنا همان حقیقتی است که لفظ برای آن وضع می‌گردد» (فیاضی و همکاران، ۱۳۹۲). از این رو ارتباط وثیقی بین پدیدارشناسی و معنا وجود دارد به گونه‌ای که «پدیدارشناسی» به معنای بازگشت به معنا و ماهیت پدیده‌هاست، پدیده‌هایی که به‌وسیله انتزاع‌ها، تجربی‌ها و داده‌های عددی و آماری به چیزی غیر آنچه هستند تبدیل شده‌اند (اسلام پور و همکاران، ۱۴۰۰).

پدیدارشناسان همواره تلاش کرده‌اند که در مخالفت با ساختگراییان، عملکردگرایان و ادراک‌گرایان، به مفهوم‌ها و معانی موجود در فضا تأکید داشته باشند (سجادزاده و پیر بابایی، ۱۳۹۱). ساجدی (۱۳۹۰) مقاله‌ای با عنوان «هستی‌شناسی معنا» دارد که این مقاله به تقسیم‌بندی انواع نظرات پرداخته است و نتیجه می‌گیرد: «معنا حقیقتی است که درون انسان جای دارد. لذا معنا به گونه‌ای مستقیم تنها برای

² Context

¹ Neo-Pragmatism یک سنت فلسفی که با نامهایی همچون عمل‌گرایی زبانی یا عمل‌گرایی تحلیلی نیز شناخته می‌شود که اعتقاد دارد که معانی کلمات نتیجه نحوه استفاده آن‌ها است.

اجتماعی با بهره‌گیری از مبانی نظری پدیدارشناسانه استفاده کرده‌اند؛ اما در واقع باید توجه داشت که روش پدیدارشناسانه روشی کیفی است و در پژوهش‌های ذکر شده، پدیدارشناسی در رویکرد و مبانی نظری مورد توجه بوده و در روش تحقیق از روش‌های کمی استفاده شده است.

۲-۱-۳- پدیدارشناسی در معماری

در معماری پدیدارشناسی با آرای تعدادی از اندیشمندان مثل «یوهانی پلاسم»، «گاستون باشلار»^۲ و «شولتس» شناخته می‌شود (شیرازی، ۱۳۹۲). مرلوپونتی پدیدارشناسی را پیوند و ارتباط تجارب فرد در گذشته و تأثیر آن بر زمان حال می‌داند (مرلوپونتی، ۱۳۷۵، ۲۱). همچنین باشلار پدیدارشناسی را از دیدگاه ابژه و سوژه بررسی کرده است، او معنا را در فهم سوژه (انسان) و تعبیری که از امر عینی (ابژه-شی) می‌کند و آن را «تبدیل به امری ذهنی کردن» می‌داند (Bachelard, 1994, 23).

یکی از زمینه‌های که شولتس مورد بررسی قرار می‌دهد موضوع معنا در معماری است. او مشخصاً پیرو هایدگر و هوسرل است و همه‌چیز را از دیدگاه «بودن در هستی»، «دازاین»^۳ یا به تعبیر هوسرل «زیست جهان»^۴ بررسی می‌کند و این مفهوم را با «حضور» یکی می‌داند، «حضور انسان نوعی در معماری». این حضور همراه امور مختلفی مثل «خاطره»، «هویت بخشی»^۵ و «تعلق» است. این‌ها به حضور معنا می‌دهند (نوربرگ شولتس، ۱۳۸۱، ۲۵).

او مثل هایدگر پدیدارشناسی را گونه‌ای دیدن و درک کردن [معنا] می‌داند (شیرازی، ۱۳۹۲). البته معنا در اینجا لزوماً امور قدسی نیست، بلکه فراتر از آن است و موضوعاتی مثل حس باشنده در فضا، ارتباط آدم‌ها و حتی رفتارهای اجتماعی را در برمی‌گیرد، «هر چیز که حس یا تصویری در انسان ایجاد کند». او به علوم جدید چندان خوش بین نیست و معتقد است که «...ما معنا را فقط با بررسی دقیق امور از جنبه‌های مختلف

ابزارهای سنجش نظرات و عواطف انسانی استفاده و به عبارتی نظر هر یک از افراد (در محدوده تحقیق) را «استمزاج» کرد.

در نقد [روش] پدیدارشناسی برخلاف روش‌های کمی و گونه‌شناسی که در آن‌ها خصوصیات مشترک تعداد وسیعی بنا بررسی شده به تمایز بناها که عامل هویت آن‌ها است توجه می‌شود (اشرف گنجویی و سلطانزاده، ۱۳۹۳). سیمون پدیدارشناسی را امری فردی می‌داند و نیز در نقطه مقابل غیر پدیدارشناسان قرار می‌گیرد. او به تمایزها و تفاوت‌ها به جای شباهت‌ها توجه می‌کند و بیان می‌کند که تمایز باعث می‌شود محیطی از جاهای دیگر مجزا شود و حس خاص «محلّیت» را ایجاد کند (Seamon, 1982).

با وجود آنکه سیمون تجربه پدیدارشناسانه را امری عمیق و فردی می‌داند اما تأکید می‌کند که پدیدارشناسی زبان مفهومی برای ایجاد وفاق بین رویکردهای شهودی و پژوهشگران دانشگاهی که بیشتر از رویکرد عقلانی استفاده می‌کنند است و می‌تواند تنش‌های بین حس کردن و فکر کردن، شناختن و طراحی کردن و تجربه زیسته و گزارش‌های مفهومی را کاهش دهد (بهزادفر و شکیبامنش، ۱۳۹۳). به این نحو می‌توان امر فردی را به صورت یک پدیده در اجتماع مورد بررسی قرار داد. در عمل نیز با مطالعه مقالات با موضوع پدیدارشناسی آشکار می‌شود که در غالب آن‌ها نوعی از نمونه‌گیری، نظرسنجی و جمع‌آوری آمار کم‌وبیش مشاهده می‌شود. این نمونه‌ها (افراد) ممکن است چند نفر تا صدها نفر باشند.

میرزایی و همکاران در کارشان بر روی پرستاران (۱۳۹۷)، اشرف گنجویی و سلطانزاده (۱۳۹۳) در مطالعه دو بنای تاریخی مسجد ملک و مسجد جامع کرمان و تحقیقات میرابی و همکاران (۱۳۹۴) و اصغری‌پور و همکاران (۱۳۹۶) از این گونه پژوهش‌ها هستند که از روش‌های مطالعات

^۴ Lifeworld ترجمه از واژه ترکیبی Lebenswelt

^۵ Identification

^۱ Juhani Pallasmaa - فیلسوف فنلاندی

^۲ Gaston Bachelard - فیلسوف فرانسوی

^۳ Dasein, Da Sien - بودن در جهان، انسان، باشنده، لفظ معادل

۲-۲- مبانی نظری و مفاهیم

در این بخش از پژوهش از میان مفاهیم بیان شده در ادبیات پدیدارشناسی خصوصاً شولتس سعی در ایجاد یک ساختار مفهومی و معنایی شده است:

۱-۲-۲- روح مکان^۱

روح و به عبارتی معنای مکان که یک مفهوم قدیمی بوده و ریشه در ادبیات روم باستان دارد؛ مفهومی کلیدی در ادبیات شولتس است که همه چیز در ذیل آن قرار می گیرد. شولتس معتقد است «هرگاه یک چشم انداز مسکون با انسان نزدیکی پیدا می کند، فضا، فرم و صورت همه در کار یکدیگر می شوند و تأثیر مکان را چند برابر تشدید می کنند و این همه تأثیری است که از روزگاران باستان به آن با لفظ «روح مکان» اشاره شده است» (ملاصالحی، ۱۳۹۴).

پرتوی به جای «روح مکان» از عبارت «حس مکان» استفاده می کند. او در کتاب «پدیدارشناسی مکان» درک انسان از مکان را حسی دانسته و معتقد است که از طریق حس ماهیت مکان متعین می شود. از نظر او مکان باید ویژگی «مشخص» و «تمایز» داشته باشد تا تعین یابد و دارای روح شود (پرتوی، ۱۳۹۴، ۴۱).

نیک روش و سیچانی (۱۳۹۳) معتقدند شولتس مسئله را در سه سطح معنایی، پدیدار مکان، ساختار مکان و روح مکان و در دو سطح طبیعی و انسان-ساخت و با استفاده از موارد مطالعه شامل سه شهر پراگ، خارطوم و رم بررسی کرده است. از نظر آن ها شولتس با این تقسیم بندی ها عناصر مختلفی از زمین و آسمان گرفته تا عناصر ساخت بشر و عناصر معنایی را مورد مطالعه قرار داده است. به عبارتی همه چیز در یک مکان از عوامل طبیعی مانند طبیعت، درختان و گیاهان، عوارض زمین تا عوامل ساخته انسان مانند ساختمان ها و فضای سبز و البته حضور انسان ها باعث می شود که مکان دارای حس و حالی باشد که از آن تعبیر به روح مکان می شود. درجه محصوریت، رنگ، بو، تضاد، مقیاس، تنوع بصری است که به شکل ارزش های ساختاری باعث شناخت

درک می کنیم. مسئله معنا در معماری نهایت اهمیت را دارد چون کلاً هدف پدیدارشناسی فهم این معنا است چرا که علوم جدید در معنا دادن و کشف معنای هستی (دازاین) ناتوان بوده اند» (نوربرگ شولتس، ۱۳۸۱، ۸۳).

«رابطه زیست جهان با مکان مستلزم رابطه انسان و حضور وی در محیط پیرامونش است. برای پرداختن به ساختارهای زیربنایی زیست جهان به مفهوم هایدگری «فضاییت» مرتبط شویم یا به ندای حضور گوش سپاریم. فضاییت نشان دهنده ارتباط ریاضی با جهان نیست، بلکه در عوض به وجود فضایی زیستمان اشاره دارد. آن گونه که هر چیزی در این فضا جای خود را دارد و همه اینجاها به کارآفرینش و فراهم کردن محیطی می آیند که جریان راستین زندگی در آن محیط جریان می گیرد و روی می دهد» (نوربرگ شولتس، ۱۳۸۱، ۶۱). مکان بخشی از فضا است که توسط شخص یا چیزی اشغال شده و با آن رابطه متقابل پیدا می کند و دارای بار ارزشی و معنایی مشخصی است (مدنی پور، ۱۳۸۴، ۳۲).

۲-۱-۴- شهر سمنان و معماری معاصر

شهر سمنان با داشتن معماری شهری غنی از بافت تاریخی و معاصر سوژه مناسبی جهت مطالعه موردی است. ارتباط استفاده کنندگان، شهروندان و معماری، ساختمان های معاصر و تاریخی با مردم و حس تعلق به محیط از سوی مردم به آن ها و روح مکان در شهر، رابطه ساختمان های سنتی و معاصر با بافت نوین شهر و با یکدیگر موضوع مطالعه این پژوهش است که در منابع بسیار کم به آن پرداخته شده است. این شهر دارای یک بافت تاریخی غنی از میدان امام خمینی تا محله لیبیار در راستای شرقی-غربی و از محله اسفنجان تا میدان ارگ در راستای شمالی و جنوبی است که از نظر آرای پدیدارشناسان خصوصاً شولتس می تواند مورد مطالعه قرار گیرد تا به فهم بهتری از ارتباط مردم با این شهر رسید.

^۱ Genius loci: Pervading spirit of a place

اجتماعی است (سلیمانی و همکاران، ۱۳۹۵). در این صورت می‌توان هویت را در دو شکل هویت فردی و هویت اجتماعی بررسی کرد.

۲-۳-۱- هویت فردی^۲

شولتس می‌گوید: «تعلق یافتن و وابستگی داشتن که خود را در معنای «هویت» پنهان ساخته، به معنای چیزی فراتر از حس آسودگی و خوش زیستی و رفاه است، هویت به معنای زیستن در جهانی است که هم‌مکان و هم‌اجتماعی که فرد در آن می‌زید را شامل می‌شود» (نوربرگ-شولتس، ۱۳۸۱، ۳۸). به دیگر سخن شولتس هویت را بسیار وابسته به مکان و لذا معماری می‌داند.

۲-۳-۲- هویت اجتماعی

ارتباط فرد با جامعه خود از خانواده گرفته تا همسایگان، محله، شهر و حتی کشور باعث ایجاد دوگانه‌های مختلف می‌شود. مثلاً اینکه من اهل شهر سمنان هستم پس همه سمنانی‌ها همشهری من و غیر سمنانی‌ها به گونه‌ای «غیر» یا دیگری خواهند بود. البته هویت هم‌زمان ابعاد گوناگون دارد مثلاً یک فرد ممکن است، پدر، همسر، دانشجو، کارمند، سمنانی، ایرانی و از این قبیل باشد. این موضوع که فرد هویت خود را چگونه می‌بیند و کدام‌یک از ابعاد آن را پررنگ می‌کند در بروز اجتماعی و فردی او تأثیر دارد.

۲-۳-۳- هویت تاریخی

بعضی پژوهشگران هویت را در تاریخ جستجو می‌کنند. از نظر ملاصالحی هویت آن چیزی است که از گذشتگان به ما رسیده است. هویت ریشه در تاریخ دارد، ساختمان‌ها باینکه در شرایط اقتصادی، سیاسی و اجتماعی گوناگون در مکان‌های متعدد ساخته شده‌اند، صرف‌نظر از اینکه چه هستند خود به‌منزله هویت معماری تلقی شده و باید مورد توجه قرار گیرند (ملاصالحی، ۱۳۹۴).

نقی‌زاده بیان می‌کند که «سنت معماری ایرانی» جریانی بر مبنای ارزش‌های ایرانی-اسلامی شکل گرفته که در طول قرن‌ها به معماری و شهرسازی ما شکل داده است. [ولی] با

فضا و جهت‌یابی می‌شود. روح مکان می‌تواند باعث شود که یک فرد به یک مکان حس تعلق داشته و بخواهد در آنجا بماند یا به آن بازگردد و یا از آن بگریزد و در کل نسبت به آن خشنی و بی‌تفاوت نباشد (پورمند و همکاران ۱۳۸۹، ۸۰). المان‌های مختلف در روح مکان مؤثر هستند که در این پژوهش در ۴ دسته زیر تقسیم‌بندی شده‌اند:

۲-۳-۲- هویت

در فرهنگ لغات آکسفورد واژه هویت^۱ به سه معنی: ۱- کیستی یا چیستی ۲- ویژگی‌ها، احساسات و یا اعتقاداتی که باعث شباهت افراد می‌شود، ۳- ویژگی‌ها و حالاتی که باعث شباهت و تفاوت می‌شود معنا شده است (Oxford Dictionary, 2023). «علیرغم تناقضات گوناگون در رابطه با کاربرد این مفهوم (هویت) در حوزه معماری، اغلب نظریه‌پردازان تعریف آن‌ها به‌عنوان معنا یا سطحی از معنا پذیرفته‌اند. این معنا، مرتبط با میزان تعامل میان فرد و محیط مصنوع بوده و در کنش متقابل میان آن‌ها تعریف می‌گردد» (سلیمانی و همکاران ۱۳۹۵). رویدادها و حوادث تاریخی، مصالح ساختمانی رایج، موتیف‌ها و اشکال معماری، رنگ‌ها و بافت در هویت مؤثر هستند (بلیلان اصل و اسکندری، ۱۳۹۶).

هویت دارای وجوه متضاد بوده که از آن جمله می‌توان به هویت فردی در مقابل هویت جمعی، هویت انتسابی در برابر هویت اکتسابی و هویت درونی در برابر هویت بیرونی اشاره کرد. تقابل دوگانه بیرونی و درونی در حقیقت بیانگر مهم‌ترین ویژگی هویت در مرزبندی میان دنیای درونی و بیرونی هست که تعریف‌کننده مفهوم «من» در مقابل «غیر من» است. این تقابل به تعبیری دیگر با مفاهیم خود و شخصیت بیان می‌گردد به گونه‌ای که «خود» دربردارنده وجه درونی و «شخصیت» معرف وجه بیرونی و اجتماعی «هویت» است که در طی زمان شکل می‌گیرد. به‌این ترتیب می‌توان گفت که شکل‌گیری هویت محصول یک فرایند دیالکتیک درونی-بیرونی میان دنیای شخصی فرد و مفاهیم

² Personal identity

¹ identity

مکان‌های عمومی نقش تعیین‌کننده در ایجاد این خاطره و لذا هویت بخشی و حس تعلق هستند (نوربرگ-شولتس، ۱۳۸۷، ۴۹). این نکته مهم است که از نظر شولتس «لحظه» یا رویارویی بارها در مکان اتفاق می‌افتد و فقط مربوط به بار اول دیدار از یک مکان نیست، او حرکت در فضا گذر از یک مکان به مکان دیگر و تجربه مدام است.

۲-۴-۲- خاطره از معماری

خاطره از معماری گاهی خود را به صورت خاطره از بناهای مهم مانند بناهای دولتی، تاریخی و یادمان‌ها و مراکز تفریحی نشان می‌دهد. شولتس تعلق و خاطره را بسیار به هم مرتبط دانسته و شرط احساس تعلق را خاطره می‌داند. شرط لازم برای کاربر مکان «خاطره» است، باید نخست عناصر بنیادین را بشناسیم و تشخیص دهیم و این ممکن نمی‌شود مگر اینکه خاطره‌ای از آن‌ها داشته باشیم» (نوربرگ-شولتس، ۱۳۸۷، ۴۸). «خاطره کارکرد بنیادینی در یگانه‌پنداری با محیط دارد. خصلت ویژه یک محیط یگانگی و یگانه‌پنداری با آن را برمی‌انگیزد» (نوربرگ-شولتس، ۱۳۸۷، ۴۹).

شعله (۱۳۸۵) در مقاله‌ای در مورد دروازه‌های شهر شیراز به عنوان خاطره جمعی شهر این موضوع را مورد بررسی قرار داده است. او بین می‌داند که حافظه تاریخی را باید شکلی از انباشت خاطره جمعی در محور زمان به حساب آورد. از نظر او خاطره انباشت شده تاریخی باعث ایجاد حس مشترک گذشته، حال و آینده و سرنوشت مشترک در افراد یک گروه، شهروندان یک شهر می‌شود. خاطره و یادآوری فرآیندی پویا است چرا که در رابطه با زمان حال بوده و زمان حال نیز همواره در معرض تغییرات و تحولات فراوان است. یادآوری درحالی که با گذشته در ارتباط است عملی است که در زمان حال صورت می‌گیرد و با ضرورت‌ها و نیازهای امروز و تغییر در هویت پیوستگی دارد (جوادی و همکاران، ۱۳۹۵).

ما خاطره گذشته را از دریچه حال می‌نگریم. مشخصه خاطره آن است که خاطره پرداز نسبت به آن بی تفاوت نیست و بار عاطفی به همراه خود دارد. این بار عاطفی ممکن است

ورود «مدرنیسم» به کشور، معماری نیز تحت تأثیر قرار گرفته و شیوه‌ای از زندگی که از غرب آمده شیوه زندگی سنتی ایرانیان را دستخوش تغییرات نامناسب کرده و به معماری ما آسیب رسانده است. در مجموع دید نقی زاده به مدرنیسم منفی است (نقی زاده، ۱۳۷۹).

نقره‌کار بر نقش سنت در هویت تأکید دارند. او در کتاب خود «مبانی نظری معماری» هویت را در دل سنت ایرانی-اسلامی و آیات و احادیث می‌جوید و حتی با استفاده از رویکرد به عرفان سعی در استخراج اصول و مبانی نظری معماری دارد (نقره‌کار، ۱۳۹۳، ۲۳۰-۲۲۸). رئیسی و نقره‌کار در مقاله: «تحقق‌پذیری هویت اسلامی در آثار معماری»، از منظری دیگر هویت معماری را بررسی می‌کند و نقش معمار را در آن مهم می‌دانند. از نظر ایشان: «هرچه نفس معمار متعالی‌تر باشد، درجه تحقق محتوای فطری در کالبد اثر و به تبع آن زیبایی اثر نیز در مرتبه‌ای بالاتر متصور خواهد بود» (رئیسی و نقره‌کار، ۱۳۹۴).

۲-۴-۲- خاطره

حادثه، مکان، زمان، شخص یا حسی و به‌طور کلی هر پدیده مادی یا معنوی که در گذشته دور یا نزدیک اتفاق افتاده و ذهن شخص نسبت به آن بی تفاوت نیست و در حافظه او کم‌وبیش حک شده است را خاطره گویند. شولتس در ایجاد خاطره نقش و تأثیر معماری را بسیار پررنگ می‌داند او از واژه رویارویی یعنی برخورد انسان با معماری استفاده می‌کند.

۲-۴-۱- رویارویی با معماری

از نظر شولتس آن چیزی که او از آن به «لحظه‌ها» یاد می‌کند بسیار اهمیت دارد، مراد شولتس از «لحظه» خاطره‌ای است که انسان در برخورد با محیط و مکان به دست می‌آورد. «...می‌توان گفت که کاربرد مکان عموماً مرتبط با «لحظه‌ها» ی مشخصی است... مثل عکس‌های تبلیغاتی تورهای مسافرتی که می‌خواهند مکان خاصی را به ما معرفی کنند و از جاذبه‌های آن بگویند» (نوربرگ-شولتس، ۱۳۸۷، ۴۸). عواملی مانند «ورودی‌ها» [دروازه‌ها]، مبادی ورودی شهرها و مکان‌های عمومی، «میدان‌ها» و «محل‌های دیدار» و دیگر

شهری و روستایی و پارک‌ها و حتی طبیعت دست‌نخورده در ایجاد روح مکان تأثیر دارند (ابراهیمی اصل و خلیلی، ۱۳۹۷).

۲-۵-تعلق (خوگیری)

این واژه که معادل کلمه Acclimation است سطحی از ارتباط مفهومی با هر موضوعی، چیزی یا جایی از جمله معماری است. همچنین با کلماتی مانند Habituation به معنای عادت کردن و Dependency به معنای وابستگی و یا تعلق و Attachment به معنای دل‌بستگی و وابسته به چیزی بودن مرتبط است. گل‌مان و گرینو خوگیری با محیط یا هر پدیده پیچیده دیگر را سطحی از یادگیری و دارای نوعی از هم‌گسیختگی و محدودیت و تا حدی ناخودآگاه می‌دانند (Gelman & Greeno¹, 1989, 96). آن‌ها همچنین به نقش گذشت زمان در ایجاد تعلق تأکید می‌کنند.

۲-۵-۱-یگانگی با محیط

بدون شناخت از محیط حس تعلق به وجود نمی‌آید. حس تعلق به‌مرورزمان و طی روند تدریجی شناخت از محیط به دست می‌آید. مکان تنها مجموعه‌ای از اشیا نیست، هر مکان تصویری خاص بر روی ذهن افراد باقی می‌گذارد. حس تعلق به مکان، پیوندی محکم بین فرد و مکان ایجاد می‌کند و فرد خود را با مکانی که به آن تعلق دارد تعریف می‌کند، زمانی که فرد حس تعلق به مکان داشته باشد این امر موجب هماهنگی با محیط و رضایت وی از محیط شده و همچنین انگیزه ماندن در محیط را فراهم می‌کند (ابراهیمی اصل و خلیلی، ۱۳۹۷).

۲-۵-۲-اهمیت خانه

نوربرگ- شولتس (۱۳۸۷، ۲۱) به مسئله خانه و محل زندگی و ارتباطی که فرد با آن می‌گیرد بسیار اهمیت می‌دهد. معماریان (۱۳۸۴، ۲۳) در کتاب «سیری در مبانی نظری معماری» آنجا که از نگرش اقلیمی صحبت می‌کند معماری را معادل سرپناه می‌گیرد. البته شولتس این موضوع را می‌پذیرد ولی «خانه» را فراتر از «سرپناه» می‌داند. انسان در برابر عوامل جوی و محیطی نیاز به فضایی دارد که در آن

مثبت یا منفی، منقلب کننده یا شادی‌آور باشد. چیزی که در شخص حس خاصی ایجاد نکند اصولاً خاطره نیست. بعضی از متفکران مثل «والتر بنیامین» جنبه‌ای غیرارادی برای خاطره قائل هستند و خصوصاً در زمینه معماری و شهرسازی این جنبه خاطره را مهم‌تر می‌دانند. از نظر بنیامین شهرهای مدرن تفاوت‌های اساسی با شهرهای دوره سنت دارند، یکی از این تفاوت‌ها در نحوه تقابل آن‌ها با مقوله خاطره و تجربه شهری است. در شهر کهن به‌ندرت چیزی به‌عنوان خاطره‌ای از گذشته و یادآوری وجود داشت، نهایتاً بنای یادبودی در جهت بزرگداشت شاه یا سرداری معاصر زمان خود؛ اما شهرهای مدرن پر هستند از یادمان‌هایی که به گذشتگان، مشاهیر و عموماً موضوعاتی که ریشه در گذشته دارد، تعلق دارند (تاج‌بخش، ۱۳۸۳).

کانتر می‌گوید: فضاهای شهری، میدان‌ها، ابنیه تاریخی، دروازه‌های تاریخی محلی برای حفظ حافظه جمعی تاریخی شهروندان هستند. آن‌ها از طریق این مکان‌ها که از آن خاطره کم‌وبیش مشترک دارند روندهای اجتماعی و تاریخی را به یاد می‌آورند. از بین رفتن این مکان‌ها باعث آسیب به این حافظه جمعی شده و دیگر جای چندانی برای تعامل اجتماعی نمی‌ماند (کانتر، ۱۳۹۲، ۱۷۳).

۲-۴-۳-جزئیات

نقش آن در این میان بسیار مهم است، عناصری مانند موتیف‌های ساختمانی، تزیینات، طاق‌ها و ورودی‌ها، در و پنجره و مصالح ساختمانی مثل نماهای آجری یا کاه‌گلی و...و همچنین فضای سبز می‌تواند بسیار در ایجاد این خاطره و هم ذات‌پنداری با فضا کمک کند. المان‌ها و مبلمان شهری، مجسمه‌ها و میدان‌ها و دیوارنگاره‌ها همه در ایجاد محیط مؤثر هستند. جوادی و همکاران خاطره را بسیار مرتبط با المان‌های محیط و آگاهانه می‌دانند. آن‌ها نقش حکومت و قدرت سیاسی در شکل دادن به خاطرات از محیط را پررنگ می‌دانند (جوادی و همکاران، ۱۳۹۵). همچنین فضای سبز بسیار مؤثر است. عناصری مانند درختان، گل‌ها، گلدان‌های

¹ Gelman & Greeno

معنی سودمندی در معماری نوع استفاده از فضا است. چگونه یک فضا مورد استفاده قرار می‌گیرد. معماری مدرن شعار خود را بهبود و هماهنگی بیشتر فضا و سودمندی می‌داند. لذا سودمندی در معماری مدرن به‌عنوان یک رکن خود را نشان می‌دهد. سودمندی البته در شهرسازی و برنامه‌ریزی شهری با همین معنی ولی رویکردی گسترده‌تر مورد استفاده می‌گیرد و عرصه‌های مختلف شهری به‌منظور عملکردهای مختلف مورد تقسیم‌بندی قرار می‌گیرند. لذا از این نظر می‌توان بین واژه سودمندی و عملکرد تفاوت قائل شد: سودمندی: مقصودی که فضا یا ساختمان برای آن به وجود می‌آیند. عملکرد (کارکرد): نحوه و نوعی که یک فضا مقصود و فایده را که به خاطر آن به وجود آمده را مهیا می‌کند (Stein & Spreckelmeier, 1999, 10).

۲-۶-۱- سودمندی از نظر شولتس

شولتس از کلمه سودمندی به‌عنوان یکی از ارکان معماری و نیز از کلمه کارکرد^۲ استفاده می‌کند. سودمندی از دیدگاه شولتس معنایی گسترده دارد و فقط معطوف به عملکرد نمی‌شود و شاید بتوان آن را تعبیر به «هر آنچه از یک مکان فهمیده می‌شود» کرد. او با رویکرد پراگماتیسمی (عمل‌گرایانه) معماری مدرن همدلی ندارد و آن را تقلیل‌گرایانه^۳ و یک‌سویه‌نگر می‌داند. او از عبارت «کاربری آدمی» [برای انسان] استفاده می‌کند (نوربرگ- شولتس، ۱۳۸۵، ۲۰۷) و خیابان را مثال می‌زند، خیابان آن چیزی نیست که مثلاً دفتر کار ما در آن قرار دارد و از آن «عبور» می‌کنیم بلکه «هنگامی که می‌گوییم از خیابان استفاده می‌کنیم بیشتر بدان معناست که ... از آن حیث که خیابان است بدان می‌نگریم ... و «هستی‌پذیری»^۴ در خیابان [اتفاق می‌افتد] یعنی دیدار با مردمان ... گام برداشتن در خیابان، شگفتی‌ها و اکتشافات [آن]» (نوربرگ- شولتس، ۱۳۸۷، ۳۹). لذا خیابان خود «فضایی از مکان‌های گوناگون» است.

احساس آسایش و امنیت کند. شولتس این راحتی و آسودگی را در عوامل چندی می‌بیند: او بر مفهوم سکونت تأکید می‌کند. سکونت بیانگر برقراری پیوندی پرمعنا بین انسان و محیط مفروض است. این ارتباط کیفی در نتیجه عوامل مختلف به وجود می‌آید. این ارتباط با سکنی‌گزیدن و «باشیدن» معنا پیدا می‌کند (طهوری، ۱۳۹۶).

۲-۵-۳- خانه به‌عنوان مأمن

واژه خانه در اینجا اغلب ترجمه کلمه Home در انگلیسی و Heim در آلمانی که اهمیت و مفهومی فراتر از «محل برای زندگی»، «محل سکونت»، «مسکن» دارد و شاید بتوان آن را با هویت و خاطرات شخص مرتبط دانست. هاشمی می‌گوید: در اینجا تفاوتی وجود دارد بین «خانه» و «مسکن»، مسکن محل سکنی‌گزیدن و مکان امنیت و آسایش فیزیکی است، اما «خانه» دارای بار عاطفی و احساسی بوده و با مفاهیمی مثل خاطره و حس تعلق ارتباط دارد (هاشمی، ۱۳۷۵). خانه به‌عنوان مسکن و منزل «محل نزول» اهمیت بسیار زیادی دارد و خصوصاً مسئله رفاه و آسایش در آن بیش از مکان‌های دیگر اهمیت دارد. در اینجا ارتباط حس «تعلق» و «خانه» اهمیت می‌یابد (نوربرگ- شولتس، ۱۳۸۱، ۴۷).

۲-۶-۲- سودمندی^۱

تا اینجا سه مفهوم هویت، خاطره و تعلق و از خلال متون خصوصاً ادبیات شولتس مورد بررسی و واکاوی قرار گرفت اما به جنبه‌هایی از موضوع که به سودمندی و کارکرد (عملکرد) معماری سروکار دارد از قبیل جهت‌یابی، خوانایی، کارایی، نظم، انسجام و البته خود سودمندی که در ادبیات شولتس وجود دارد، کمتر پرداخته شده است. ریشه استفاده از واژگان *utilitarian purposes* و *convenience* و *utility* ادبیات تحقیق، برگرفته از *utilitas* با معادل انگلیسی *utility* است که یکی از سه‌گانه‌های مبنا برای تعریف معماری توسط ویتروویوس است (Stein & Spreckelmeier, 1999, 10).

³ Reductionist

⁴ Existence

¹ Utility
^۲ Function

آرای شولتس مشاهده می‌شود و کیفیت آن‌ها در یک شهر می‌تواند مهم باشد. شولتس همچنین بیان می‌دارد که در بررسی و مشاهده مکان، شخصیت و جو^۳ مکان به‌عنوان یک ویژگی، قابل مشاهده و بررسی است (صحت زاده و حسن پور، ۱۴۰۰، ۳). گریفین، تراستی و ریکارد معتقدند که جهت‌یابی و تحرک علی رقم برخورداری از تعاریف متفاوت، ارتباط تنگاتنگی باهم دارند. جهت‌یابی به معنای توانایی انسان در تعیین موقعیت مکانی و وضعیت خود نسبت به اجسام و افراد (و معماری) پیرامونی است (قاینی و همکاران، ۱۳۹۰).

شولتس شناخت از مکان را در پرتو عوامل مختلف می‌بیند که در یک پیچیدگی میان انسان و معماری (مکان) و به‌صورت برهمکنش آن‌ها بر یکدیگر اتفاق می‌افتد. انسان اجمالاً از محیط شناختی پیدا می‌کند که به حائز کاراکنتر (شخصیت) شدن می‌انجامد؛ اما این شخصیت در قالب هویت شکل می‌گیرد بدون هویت فضا نمی‌تواند شخصیت یابد. از این‌رو شولتس توجه خود را به محیط‌های روستایی و معماری دوره سنت می‌دوزد و با فضاهای ساخته شده در دوران مدرن هم‌مدل نیست (کوششگران و گلوردی، ۱۳۹۲).

در نیمه دوم قرن بیستم در تقابل با مدرنیسم در معماری، منطقه‌گرایی^۴ شکل می‌گیرد که بر رویکرد محلی در معماری برای پرداختن به مسائل اقلیمی و فرهنگی تمرکز دارد (Hassan Pour et al., 2013). کنت فرمپتون^۵ نویسنده و منتقد معماری که نظریه منطقه‌گرایی انتقادی^۶ را مطرح کرده است بیان می‌کند که معماری باید نسبت به مکان و فرهنگ و زمینه مربوط به مکان حساس باشد که البته نظریات او در مورد منطقه‌گرایی به‌صورت مستقیم برگرفته از پدیدارشناسی هایدگر است (Illies & Ray, 2009). استقبال از منطقه‌گرایی در ایران در واقع ریشه در حضور فعال و گسترده ایران‌شناسان غربی در دو قرن گذشته دارد که زمینه توجه و

سودمندی از نظر شولتس گوناگون و پیچیده است و با حس مخاطب از مکان سروکار دارد. او از لفظ «برهم‌کنش»^۱ استفاده می‌کند یعنی ارتباط متقابل انسان و مکان، می‌تواند کلمه کلیدی هستی‌پذیری یعنی محقق شدن همه امکانات معماری از قبیل محیط، فضا، مکان، فضای سبز، مردم و غیره را مصداق سودمندی از نظر شولتس دانست. ابراهیمی و خلیلی از این خصوصیت سودمندی در نظر شولتس تعبیر به «آشکارسازی معانی»، «دوستی با محیط»، «صمیمیت، حتی ارتباط با دست‌غیب» می‌کند (ابراهیمی اصل و خلیلی، ۱۳۹۷). از آنجا که در مطالعه میدانی حاضر سروکار با بافت‌های شهری پیرامون بناها و خود ساختمان‌ها به‌عنوان جزئی از خیابان و بافت و در نهایت شهر داریم، می‌توان از تجربه‌های گوناگون و پیچیده در مکان سخن گفت.

۲-۶-۲- نظم و انسجام

از نظر شولتس کاربرد بانظم و بهنجار بودن در ارتباط است «...اگر چیزی در مکان ما را به تشویش می‌اندازد احساس سودمندی نمی‌کنیم، تنها از آن‌رو است که برای ما بهنجار بودن مکان هنگامی است که آن مکان منظم و بسامان باشد». سودمندی از نظر شولتس بسیار وابسته است به پیش‌فرض‌ها و انتظاری است که ما از فضا و حس تعلق که نسبت به مکان داریم. او این موضوع را با مسئله بی‌مکان شدن انسان ارتباط می‌دهد از نظر او یکی از مواردی که از دست رفتن مکان می‌انجامد از بین رفتن انسجام، پیوستگی و سامانمندی است (نوربرگ-شولتس، ۱۳۸۱، ۳۷). این سامانمندی و نظم باعث ایجاد یک کلیت در مکان می‌شود که به شناخت بهتر از معماری کمک کرده و باعث ایجاد حس اطمینان و امنیت در مخاطب می‌شود.

۲-۶-۳- شخصیت مکان^۲

می‌توان گفت اموری مانند هستی‌بخشی و ایجاد هویت، همه در زمینه شناخت از مکان امکان‌پذیر می‌شوند. در اینجا واژگانی مانند جهت‌یابی، مکان‌یابی، تحرک و خوانایی در

⁴ Regionalism

⁵ Kenneth Frampton

⁶ Critical Regionalism

¹ Interaction

² Character of place

³ Character and atmosphere of place

۲-۱-۳-روش دلفی

بر مبنای روش معمول در پژوهش دلفی پس از بررسی پیشینه و ادبیات موضوع مؤلفه‌های مرتبط انتخاب شده که برای دور اول همان مؤلفه‌های جدول ۱ است.

انتخاب پنل دلفی: در این روش معمولاً ۱۲ نفر یا بیشتر به‌عنوان پنل دلفی انتخاب می‌شوند. در پژوهش حاضر تعداد ۲۱ نفر از متخصصان معماری، شهرسازی و برنامه‌ریزی شهری همه دارای تحصیلات کارشناسی ارشد یا دکتری و اغلب اعضای هیئت‌علمی دانشگاه در رشته‌های معماری، شهرسازی، عمران به‌عنوان پنل دلفی انتخاب شده‌اند.

دور اول: مؤلفه‌ها و سؤالات پرسشنامه شهروندان در اختیار پنل قرار گرفته و مؤلفه‌ها مورد بررسی و ارزش‌یابی قرار گرفته است و نتایج جمع‌آوری شده است.

دور دوم: در این مرحله با توجه به نظرات پنل مؤلفه‌ها مورد بازبینی قرار گرفته و به‌صورت ۸ مؤلفه تزیینات، خوانایی، هندسه، سودمندی، هویت، خاطره، تعلق و کلیت معماری شکل یافته است. در این دور دو مؤلفه تزیینات و خوانایی به مؤلفه اصلی تبدیل یافته و مؤلفه هندسه به جای نظم قرار گرفته است همچنین مؤلفه کلیت (معماری) اضافه شده است. در ادامه پرسشنامه جدید با عنوان پرسشنامه متخصصان دارای سؤالات ۵ گزینه‌ای لیکرت و سؤالات توصیفی و تشریحی و با تأکید بر مطالعات موردی (شش ساختمان) برای متخصصان ارسال شده و یا مصاحبه حضوری انجام است همچنین از پنل خواسته شده به ۶ ساختمان مرتبط در ۸ مؤلفه منتخب نمره دهند.

دور سوم: در این دور به روش دلفی پایان داده شده است و به جمع‌بندی و نتیجه‌گیری پرداخته شده است. در پایان دادن به ادوار دلفی از مقایسه آماری نتایج با یکدیگر و تحلیل‌های آماری مانند آمار توصیفی و همبستگی استفاده شده است. می‌توان از روش‌هایی میزان همبستگی و مطابقت نتایج را مورد بررسی قرار داد که البته از موضوع پژوهش خارج بوده است.

معطوف کردن نگاه‌ها را به معماری تاریخی ایران شکل دادند (Hassan Pour, 2015).

از دهه ۱۹۷۰، برخی از معماران برجسته ایرانی نیز به مطالعه بناهای تاریخی برای درک اصول بنیادی معماری سنتی برای تطبیق طرح‌های خود با اقلیم و فرهنگ محلی پرداختند (Hassan Pour, 2014) که در نتیجه آن، منطقه‌گرایی و بومی‌سازی ساختمان‌ها به موضوع اصلی معماری پیشرو در ایران تبدیل شد (Hassan Pour et al., 2015). برخلاف منطقه‌گرایی، پدیدارشناسی و آرای اندیشمندانی چون هایدگر و شولتز، هنوز جایگاه نظری فراگیری را برای شکل‌دهی یک جریان معماری پیشرو در بین معماران معاصر ایران ایجاد نکرده است که این خلأ در مبانی نظری، ضرورت انجام مطالعات بیشتر نظری توسط پژوهشگران معماری را نمایان می‌سازد.

۳-روش تحقیق

پس از مطالعه ادبیات مرتبط و بررسی نظرات صاحب‌نظران و پدیدارشناسان با تمرکز بر نظرات شولتز تعداد ۴ مؤلفه که هر یک دارای سه یا چهار زیر-مؤلفه است انتخاب شده است. در اینجا زیرمؤلفه‌ها که در واقع مؤلفه‌های معنایی پژوهش است، مبنای طراحی پرسشنامه قرار گرفته است (جدول شماره ۱).

۳-۱-۳-مطالعه میدانی

۱-۱-۳-پرسشنامه عموم (شهروندان)

برای هر زیر-مؤلفه تعداد دو سؤال یا بیشتر طرح شده است و سؤالات مطالعه موردی شش ساختمان منتخب افزوده شده و پرسشنامه شهروندان شکل گرفته است. جمعاً حدود پنجاه سؤال از مؤلفه‌ها و حدود ۲۰ سؤال از مطالعات موردی و شش سؤال فردی پرسشنامه را می‌سازد. سپس با استفاده از سایت و افراد داوطلب پرسشنامه‌ها تکمیل شده و نتایج به‌صورت بانک آمار در نرم‌افزار مورد تحلیل قرار گرفته است.

به‌عنوان یک مقدار نامشخص به جهت هماهنگی بیشتر با تحلیل آماری و نرم‌افزاری استفاده شده است.

۳-۳- موارد مطالعه

در انتخاب مطالعه موردی از نظر متخصصان استفاده شده است. سه بنای تاریخی به جهت مقایسه و مناسب بودن ابعاد تحقیق به‌اتفاق آرای متخصصان انتخاب شده‌اند. یکی بنای مسجد امام (سلطانی) از اوایل دوره قاجار و دیگری ارگ سمنان از میانه این دوره و سومی مسجد جامع که سابقه سلجوقی تا قاجار دارد. انتخاب سه بنای معاصر نیز به همین ترتیب انجام شده، دو بنای برج تجاری - اداری ققنوس و ساختمان پزشکان بوعلی به جهت اهمیت اقتصادی و ابعاد بزرگ پروژه و تأثیر در سیمای شهری مورد انتخاب قریب به‌اتفاق متخصصان بوده است. تنهای بنای ساختمان تجاری خسروانی دارای ابعاد کوچک‌تر است اما همچنان به دلیل موقعیت قرارگیری بسیار شاخص و سبک منحصر به فرد و به‌عنوان نمادی از معماری عوام‌پسند انتخاب شده است. لیست بناهای انتخاب شده به‌عنوان مطالعه موردی و توضیحات مختصر در (جدول شماره ۲ و ۳) آمده، سپس به بررسی مؤلفه‌های کیفی بناهای مطالعه موردی پرداخته شده است. مبنای آمار این بخش روش دلفی و نظرسنجی از ۲۱ متخصص حوزه ساختمان‌سازی و معماری است. از متخصصان خواسته شد به شش بنای منتخب و به هشت مؤلفه کیفی: کلیت معماری، خوگیری (تعلق)، خاطر، هویت، سودمندی، هندسه، خوانایی و تزیینات نمره بدهند.

نحوه استخراج مؤلفه‌ها: این ۸ مؤلفه همگی از مؤلفه‌های (جدول شماره ۱) است که به علت ارتباط با مطالعه موردی تغییرات اندکی در آن‌ها داده شده است. مثلاً مؤلفه هندسه با نظم جایگزین شده و مؤلفه کلیت (معماری) افزوده شده است. دلیل آن برقراری ارتباط بهتر با متخصصان حوزه معماری در مصاحبه است که نتایج در تحلیل مورد استفاده قرار گرفته است. توضیح لازم است که در این پژوهش طبق روال معمول مطالعات آماری، از واژه متغیر^۲

۳-۴- جامعه آماری

جامعه آماری موردنظر مردم شهر سمنان هستند. طبق روش کوکران باید بر اساس جمعیت این شهر حجم نمونه محاسبه گردد. لذا نیاز به اطلاعات آماری از شهر سمنان داریم. «جمعیت شهر سمنان بر اساس نتایج سرشماری سال ۱۳۹۵ خورشیدی، برابر ۱۸۵۱۲۹ نفر بوده است» (تارنمای دانشگاه سمنان، ۱۳۹۵). در نمونه‌گیری، حجم نمونه از روش کوکران و جدول مورگان استفاده شده است.

۳-۴-۱- سنجش پایایی نتایج آماری پرسشنامه (روش آلفای کرونباخ)

با بارگذاری اطلاعات به‌دست آمده در نرم‌افزار SPSS برای پرسشنامه شهروندان اندازه عدد آلفای کرونباخ ۰/۸۲۰ به‌دست آمده است؛ یعنی پایایی نتایج خوب ارزیابی می‌شود.

۳-۴-۲- سنجش روایی: روایی پرسشنامه‌ها از طریق روش دلفی و با استفاده از متخصصان ارزیابی شده است. میزان روایی توسط ۸ نفر متخصص ۴/۱۷ از ۵، یعنی در محدوده بسیار خوب و عالی قرار می‌گیرد و به درصد حدود ۸۰٪ ارزیابی شده است.

۳-۴-۳- خطا و معناداری در روش میانگین: میزان خطا در این روش با استفاده از جدول کوکران در حدود ۵٪ است. به‌طور معمول نتایج با اختلاف بیش از ۰/۰۵ یا ۵٪ معنادار و بیش از ۱۰٪ قابل توجه است؛ و کمتر از ۵٪ معنادار نیست و ممکن است به خاطر خطای آزمایش باشد. در اینجا ۵٪ ملاک معناداری قرار گرفته است.

² Variable

¹ Components

جدول ۱. مؤلفه‌ها و زیر مؤلفه‌ها به و پرسش‌های پرسشنامه

سؤالات	مؤلفه‌های معنایی مرتبط	زیر مؤلفه	مؤلفه
۵ و ۶	ارتباط با جزئیات تزیینات	خاطره از معماری	خاطره
	حس سرنوشت مشترک		
۱۳ و ۱۴	لحظه‌ها، خاطراتی که از برخورد با معماری ساخته می‌شود	روپارویی، خلق لحظه‌ها در مکان	
	تداوم تجربه‌های جدید در معماری		
۲۱ و ۲۳	آشنایی با مکان نقاط عطف (لندمارک) ها شهری	شناخت از مکان	
	احساس فردی نسبت به شهر سمنان	هویت فردی	
۲۰	ارتباطات اجتماعی با ساکنین	هویت اجتماعی	
۷ و ۸	علاقه به مکان‌های تاریخی شناخت و ارتباط با ابنیه و بافت‌های تاریخی	هویت تاریخی	
	۲۸ و ۳۰	خوانایی، تحرک، ارتباط کاربر و مکان	شخصیت مکان
۲۴		احساس امنیت احساس آرامش و نبود استرس	نظم و انسجام
	۲۵ و ۲۶	سودمندی به‌عنوان فهم از مکان برهمکنش کاربر و مکان	عملکرد
۱، ۱۹		حس وابستگی به محیط علاقه به شهر	حس تعلق به مکان
	۲ و ۲۱ و ۲۲	احساس دوستی با محیط میل به ترک محیط (مهاجرت)	یکانگی با محیط
۱۵ و ۱۶ و ۱۷		خانه به‌عنوان مأمن ارتباط خانه با محیط پیرامون	اهمیت خانه
	رضایت از خانه		

جدول ۲. مطالعه موردی سه ساختمان تاریخی و خصوصیات آن‌ها

تصویر	- نوع پلان - عناصر	- قدمت - سبک - دوره ساخت - سودمندی	نام بنا
	<p>- چهار ایوانی - درون‌گرا - تقسیمات سه‌تایی</p>	<p>- ابتدای قاجاریه - شیوه اصفهانی - بنای تاریخی - مذهبی: - نماز جمعه</p>	<p>مسجد امام (سلطانی) سمنان</p>
	<p>- حیاط مرکزی - تک ایوان - تک مناره - قوس‌های جناغی در نقش عنصر وحدت‌بخش</p>	<p>- صدر اسلام تا قاجاریه - شیوه رازی و آذری - بنای تاریخی - مذهبی</p>	<p>مسجد جامع سمنان</p>
	<p>- برون‌گرا - تزیینات - قاجاری - شش مناره کوچک</p>	<p>- ناصرالدین شاه - شیوه تهرانی - بنای تاریخی - یادمانی</p>	<p>ارگ سمنان</p>

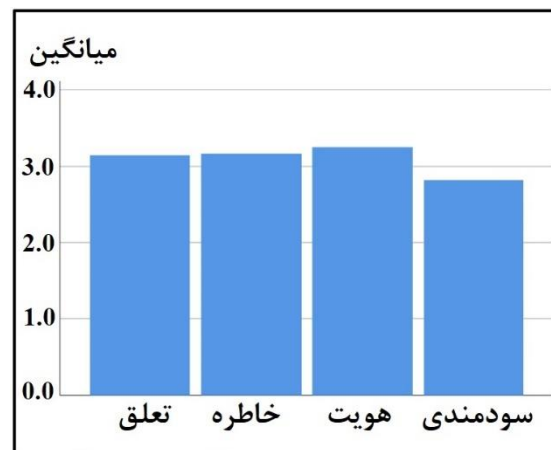
جدول ۳. مطالعه موردی سه ساختمان معاصر و معرفی اجمالی آن‌ها

تصویر	نوع پلان - عناصر	- قدمت - سبک - سودمندی	نام بنا
	<p>- برج ۱۸ طبقه - ایده مدرن ساختمان جعبه‌ای Box building</p>	<p>- ۵ سال - مدرن - برج تجاری اداری</p>	برج ققنوس
	<p>- ساختمان ۱۲ طبقه - دارای آتریوم - عقب‌نشینی پله‌ای در نما - عدم یکنواختی در ترکیب فرمی و رنگ مصالح</p>	<p>- ۱۰ سال - پسا مدرن - اداری و درمانی</p>	ساختمان پزشکان بوعلی
	<p>- ساختمان تجاری - نیم ستون - ایجاد فضایی شهری در جلوی بنا</p>	<p>- ۵ سال - نئوکلاسیک - تجاری</p>	ساختمان خسروانی

۴- بحث و یافته‌ها

۴-۱- آمار توصیفی (روش میانگین)

روش میانگین با استفاده از نرم‌افزار SPSS انجام گرفته و به صورت جدول و نمودار استخراج شده است. جداول بدون دخل تصرف در مقادیر به فارسی تبدیل شده و مورد بررسی و مقایسه قرار گرفته اند و نتیجه گیری انجام شده است. به طور مثال مؤلفه خوگیری با میانگین ۰/۶۵، ۱۵٪ از متوسط بالاتر بوده و به عبارتی مقبول تر است. به همین ترتیب می توان از این جدول نتایج کیفی زیر را استخراج کرد: معماری سمنان در موارد بررسی شده و در حد پرسشنامه شهروندان در سه پارامتر خوگیری، خاطره و هویت به طور معناداری دارای مقبولیت است؛ زیرا که اختلاف میانگین این سه متغیر با متوسط (۳) بیش از ۵٪ است. تنها پارامتر سودمندی با میانگین ۰/۴۷ در محدوده خطای ۵٪ قرار گرفته و لذا تفاوت معناداری با میانگین ندارد (شکل شماره ۱). بر اساس این شکل‌ها بیشترین میزان به هویت و کمترین میزان به سودمندی تعلق گرفته است.

شکل ۱. میانگین متغیرها استخراج شده از نرم‌افزار SPSS

در مجموع معماری شهر سمنان از سه پارامتر تعلق، خاطره، هویت نمره قابل قبول بالای ۵۰٪ می گیرد و در میانگین این سه متغیر نمره قابل قبول ۳/۲۲ می گیرد یعنی ۵۵/۵٪ فقط پارامتر سودمندی است که در این شهر کمتر متوسط است.

۴-۲- آمار تحلیل همبستگی

در این بخش با بارگذاری کلیه اطلاعات به دست آمده از پرسشنامه‌های شهروندان و متخصصان در نرم‌افزار SPSS بر اساس روش رگرسیون خطی ساده عمل شده است. نتیجه کار میزان همبستگی هر یک از چهار پارامتر به مدل مفهومی را نشان می دهد و می توان پیش بینی کرد که چه میزان توان پیشگویی نتایج را دارد.

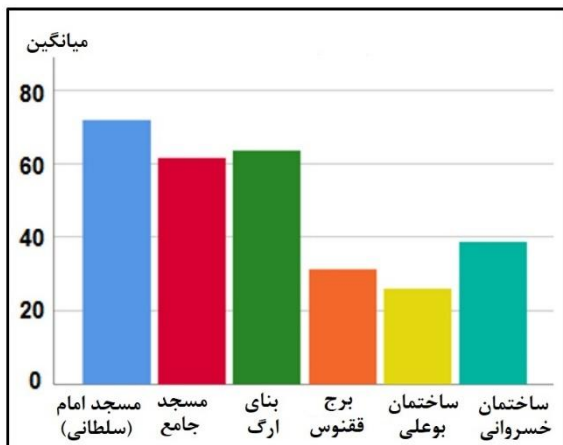
جدول ۴. متغیرها و ضرایب همبستگی استخراج شده از نرم‌افزار

متغیر	ضریب همبستگی R	Significant معناداری	B ضریب درصد وزنی همبستگی
خوگیری	۰/۳۳۷	۰/۰۰۰	۰/۲۴۱ ۲۴٪
خاطره	۰/۴۱۶	۰/۰۰۰	۰/۳۳۷ ۳۴٪
هویت	۰/۲۳۷	۰/۰۰۰	۰/۲۰۰ ۲۰٪
سودمندی	۰/۱۴۲	۰/۰۰۱	۰/۱۴۹ ۱۵٪
مجموع			۹۳٪

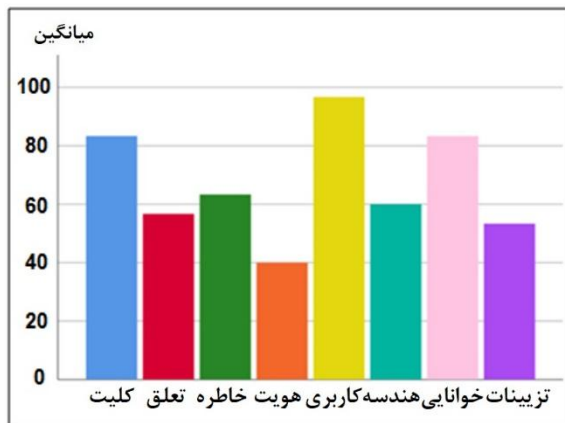
۴-۲-۱- مطالعه معناداری متغیرها

بر اساس مدل سازی رگرسیون در نرم‌افزار SPSS مدل مفهومی (همه متغیرها) به عنوان متغیر وابسته و پارامترهای چهارگانه خوگیری، خاطره، هویت و سودمندی به عنوان متغیر مستقل در نظر گرفته شده و نتایج با رگرسیون خطی ساده به صورت (جدول شماره ۴) به دست آمده است. ضرایب سیگنیفیکانت (Sig) همگی بسیار پایین و نزدیک صفر به دست آمده که خبر از معناداری ارتباط همبستگی بین متغیرهای غیر وابسته و متغیر وابسته می دهد. مقدار R2 به مقدار ۰/۹۷۸ یعنی با دقت حدود ۹۸٪ می توان از روی متغیرهای غیر وابسته متغیر وابسته یعنی مدل را پیش بینی کرد؛ اما میزان وزن همبستگی هر یک از چهار پارامتر بر مبنای ضریب همبستگی به ترتیب جدول است. لذا می توان گفت که تأثیر این چهار پارامتر بر متغیر به ترتیب زیر است:

مشاهده می‌شود کمترین نمره به هویت تعلق گرفته که نزدیک عدد ۲ یعنی حدود ۴۰٪ مقبولیت است، خاطره با حدود ۶۰٪ و تعلق حدود ۵۵٪ نسبتاً پایین است؛ اما از نظر متخصصان سودمندی (کاربری) نمره‌ای نزدیک به ۹۰٪ کسب نموده است. همچنین در مورد کلیت معماری و خوانایی نمرات حدود ۸۰٪ است. می‌توان نتیجه گرفت متخصصان از نظر جنبه‌های کاربردی به ساختمان‌های جدید نمرات بالایی داده‌اند.

شکل ۱. مقایسه میانگین نتایج ابنیه مورد مطالعه

شکل ۲. مقایسه میانگین متغیرها در بناهای معاصر به درصد

سه ساختمان تاریخی: متخصصان به این سه ساختمان نمرات بالایی داده‌اند، به طوری که کمترین نمره که متعلق به سودمندی است از ۵۰٪ بیشتر است و سه متغیر هندسه، هویت و خاطره نزدیک به ۸۰ یا بیش از آن هستند. همچنین تزئینات به حدود ۷۳٪ و خوانایی با حدود ۷۸٪ و کلیت معماری ۸۳٪ همچنان نمرات بالایی هستند (شکل شماره ۴). در مجموع می‌توان گفت متخصصان این سه ساختمان تاریخی را بسیار

خاطره، خوگیری، هویت، سودمندی: همچنین می‌توان گفت با استفاده از پارامتر Beta در تحلیل به دست آمده توسط نرم‌افزار وقتی که هیچ‌یک از همبستگی‌ها منفی نباشد عنوان میزان درصد وزنی همبستگی در نظر گرفت؛ یعنی وزن همبستگی خوگیری ۲۴٪ مدل پدیدارشناسانه، خاطره ۳۳٪، هویت ۲۰٪ و سودمندی ۱۵٪ است.

۳-۴- مطالعات موردی (ساختمان‌ها)

شش ساختمان به عنوان مطالعه موردی مورد بررسی قرار گرفته که تحلیل نتایج به شرح زیر آمده است. جدول زیر میزان میانگین جواب‌های مثبت و در واقع میانگین رضایت از موارد مطالعه به درصد است. ارگ سمنان ۶۲٪، مسجد جامع ۶۱٪، مسجد امام ۷۲٪، برج ققنوس ۳۱٪، ساختمان خسروانی ۳۹٪ و ساختمان بوعلی ۲۵٪. از مقادیر به دست آمده برای سه ساختمان تاریخی و سه ساختمان معاصر میانگین گرفته شد که در (شکل شماره ۲) مشاهده می‌شود. آمار گویای مقبولیت حدود ۶۰ درصدی ساختمان‌های تاریخی با قدمت حداقل ۱۵۰ سال و عدم مقبولیت ساختمان‌های معاصر با حدود ۱۱٪ نمره کمتر است. در میان شش ساختمان بررسی شده توسط پاسخ‌دهندگان بالاترین امتیاز به ساختمان مسجد امام (سلطانی) سمنان و پایین‌ترین امتیاز به ساختمان پزشکان بوعلی تعلق گرفته است. میزان مقبولیت کلی ساختمان‌های تاریخی ۶۰٪ و ساختمان‌های معاصر ۴۹٪ است.

۳-۴-۱- بررسی متغیرهای کیفی بناهای مطالعه موردی

مبنای آمار این بخش روش دلفی و نظرسنجی از ۲۱ متخصص حوزه ساختمان‌سازی و معماری است. از متخصصان خواسته شد که به هشت متغیر کیفی: کلیت معماری، خوگیری (تعلق)، خاطره، هویت، سودمندی، هندسه، خوانایی و تزئینات برای شش بنای منتخب از طریق روش لیکرت (۱ تا ۵) نمره دهند که نتایج به شرح زیر است.

سه ساختمان معاصر (جدید ساخت): سه بنای جدید

ساخت برج ققنوس، ساختمان بوعلی و ساختمان خسروانی در بین متخصصان نمراتی اخذ کرده‌اند که نمودار میانگین پارامتری آن در (شکل شماره ۳) دیده می‌شود. چنان‌که

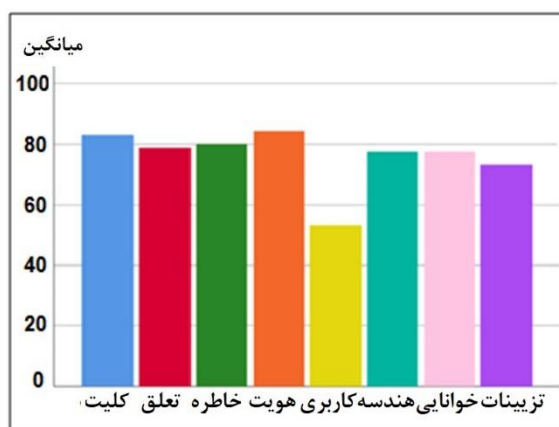
ساختمان مسجد امام با حدود ۷۰٪ بوده است. می‌توان ساختمان‌ها را به ترتیب نمره و از بیشتر به کمتر این گونه مرتب کرد: مسجد امام (سلطانی)، بنای ارگ، مسجد جامع، ساختمان خسروانی، برج ققنوس، ساختمان بوعلی. نکته اینکه که در میان سه ساختمان معاصر، ساختمان کوچک‌تر و کم‌هزینه‌تر خسروانی با نمای رومی پر تزیینات نمره بیشتری از دو ساختمان دیگر اخذ کرده است.

۵- نتیجه‌گیری و پیشنهادها

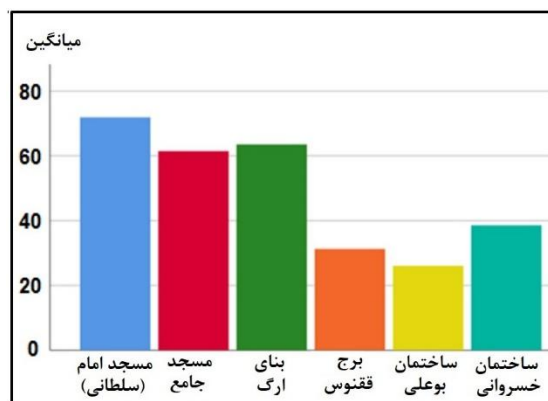
پس از بررسی آمار و نتایج به‌دست آمده از پرسشنامه‌های شهروندان و مصاحبه‌های متخصصان در مجموع هر دو گروه ساختمان‌های تاریخی را مطلوب‌تر و قابل قبول‌تر از ساختمان‌های معاصر ارزیابی کرده‌اند، اما در متغیر سودمندی متخصصان میزان نمره بیشتری برای ساختمان‌های معاصر قائل بوده و این متغیر را در مورد ساختمان‌های تاریخی ضعیف‌تر ارزیابی کرده‌اند. همچنین از سوی متخصصان نمره بیشتری به ساختمان‌های تاریخی در متغیرهای هویت و خاطره تخصیص داده شده است. به نظر می‌آید در سال‌های اخیر ساختمان‌هایی در شهر سمنان ساخته شده است که از نظر شهروندان و متخصصان به میزان معناداری نامقبول‌تر از ساختمان‌های تاریخی هستند.

تحلیل آماری سه متغیر خوگیری، هویت، خاطره، نشانگر اختلاف سطح مقبولیت نسبی سه ساختمان تاریخی در مقابل سه ساختمان معاصر است. تنها در متغیر سودمندی ساختمان‌های معاصر در همان سطح مقبولیت است. یافته‌های پژوهش گویای مقبولیت نسبی کمتر شهروندان و متخصصان از معماری بناهای معاصر در نسبت با معماری بناهای تاریخی مطالعه شده است. مقاله حاضر قسمتی از یک پژوهش گسترده‌تر در جهت ارائه روشی برای شناخت متغیرهای کیفی در جهت فهم بهتر کیفیت معماری و شهرسازی است. با استفاده تحقیقات این گونه می‌توان به فهم بهتری از مسائل معماری، شهرسازی و جهت‌گیری‌های ساختمان‌سازی در سال‌های اخیر در شهرهای معاصر و ارتباط آن با هویت و

مطلوب و باکیفیت ارزیابی کرده‌اند. تنها تفاوت قابل توجه در متغیر سودمندی است که فقط اندکی از ۵۰٪ بیشتر بوده و کمترین نمره را کسب کرده است.

شکل ۴. نمودار متغیرهای ساختمان‌های تاریخی

شکل ۵. میانگین نتایج ساختمان‌ها به درصد

۴-۳-۲- مقایسه کلی ساختمان‌ها

در (شکل شماره ۵) شش ساختمان مورد نمره دهی واقع شده‌اند به طوری که هر ۸ پارامتر برای هر ساختمان میانگین گرفته شده و باهم مورد مقایسه قرار گرفته‌اند. سه ساختمان معاصر (سه ستون سمت راست) نمرات کمتری از سه ساختمان تاریخی (سه ستون سمت چپ) کسب کرده‌اند. به طوری که ساختمان پزشکان بوعلی با نمره‌ای در حدود ۳۰٪ کمترین نمره و پس از آن ساختمان شاخص و مهم برج ققنوس و ساختمان خسروانی با نمای نئوکلاسیک با حدود ۴۰٪ هر سه کمتر از متوسط ارزیابی شده‌اند؛ اما سه ساختمان تاریخی هر سه بالای ۶۰٪ نمره کسب کرده‌اند، دو ساختمان مسجد جامع و ارگ حدود ۶۰٪ و بالاترین میانگین مربوط به

- اصغرپور ماسوله، احمدرضا، کرمانی، مهدی، و برادران کاشانی، زهرا. (۱۳۹۶). پدیدارشناسی همسرگزینی دختران جوان در شهر مشهد. زن در فرهنگ و هنر (پژوهش زنان)، ۹ (۱)، ۷۱-۴۹.

<https://sid.ir/paper/160492/fa>

- افشار نادری، کامران. (۱۳۷۸). از کاربری تا مکان. معمار، ۶ (۴)، ۴-۷.

<https://sid.ir/paper/461329/fa>

- لیلان اصل، لیدا، و اسکندری، مریم. (۱۳۹۶). ویژگی‌های معمارانه مکان در طراحی صحنه‌هایی با هویت ملی در فیلم‌های «پری» اثر مهرجویی و «مادر» اثر حاتمی، مطالعات ملی، ۱۸ (۳)، ۱۲۴-۱۰۵.

<https://dor.isc.ac/dor/20.1001.1.1735059.1396.18.71.6.4>

- بهزادفر، مصطفی، و شکیبامنش، امیر. (۱۳۹۳). جستاری بر فلسفه پدیدارشناسی مکان؛ بررسی اندیشه‌های دیوید سیمون در رابطه با مفهوم خانه به‌مثابه یک مکان. هویت شهر، ۸ (۱۷)، ۱۴-۵.

<http://noo.rs/00C8H>

- پرتوی، پروین. (۱۳۹۴). پدیدارشناسی مکان. تهران: فرهنگستان هنر.
- پورمند، حسنعلی، محمودی نژاد، هادی، و رنج آزمای آذری، محمد. (۱۳۸۹). مفهوم «مکان و تصویر ذهنی» و مراتب آن در شهرسازی از دیدگاه «کریستین نوربرگ شولتز» در رویکرد پدیدارشناسی. مدیریت شهری، ۸ (۲۶)، ۹۲-۷۹.

<https://sid.ir/paper/92175/fa>

- تاج‌بخش، گلناز. (۱۳۸۳). والتر بنیامین: دگرگونی تجربه و خاطره در عصر جدید و کلان‌شهر مدرن. هنرهای زیبا، ۲۰ (۲۰)، ۵-۱۶.

<https://sid.ir/paper/5618/fa>

- جوادی یگانه، محمدرضا، برزو، سپیده و شهیدی، مهشید. (۱۳۹۵). سیاست خاطره در فضای شهری: مطالعه موردی

سنت معماری و بناهای تاریخی و فهم استفاده‌کنندگان از معنای آن‌ها رسید.

۶- تشکر و قدردانی

از دانشگاه زابل به خاطر حمایت مالی با کد پژوهانه: IR-GR-UOZ-9984 از دکتر فرامرز حسن‌پور، نویسنده دوم مقاله، در اجرای پژوهش حاضر سپاسگزاری می‌شود.

۷- اعلام عدم تعارض منافع

نویسندگان اعلام می‌دارند که در انجام این پژوهش هیچ‌گونه تعارض منافی برای ایشان وجود نداشته است و بهره‌مندی نویسنده دوم از حمایت مالی دانشگاه زابل بر اعلام صادقانه نتایج پژوهش تأثیری نگذاشته است.

۸- منابع و مأخذها

- ابراهیمی اصل، حسن، خلیلی، مرضیه. (۱۳۹۸). تحلیل و بررسی فضاهای مورد استفاده در سینمای کیارستمی از منظر روح مکان بر اساس رویکرد پدیدارشناسی کریستین نوربرگ شولتز (نمونه‌ی موردی: سه گانه‌ی کو کر). نامه هنرهای نمایشی و موسیقی، ۱۰ (۱۹)، ۶۵-۵۳.

<https://sid.ir/paper/378742/fa>

- اشرف گنجوی، محمدعلی، و سلطانزاده، محمد. (۱۳۹۳). بررسی تدابیر پدیدارشناسی در نقد بناهای معماری. صفت، ۲۴ (۶۷)، ۲۲-۵.

<https://sid.ir/paper/520468/fa>

- اسلام پور، شیما، میر‌ریاحی، سعید، و حبیب، سوزان. (۱۴۰۰). در جست‌وجوی معنای خانه: تبیین مؤلفه‌های کالبدی تجلی‌بخش معنا با استفاده از مفاهیم نظری پدیدارشناسی مطالعه موردی: خانه‌های حیاط دار همدان. باغ نظر، ۱۸ (۱۰۵)، ۹۲-۷۹.

<https://sid.ir/paper/1001677/fa>

- اسلامی اردکانی، سید حسن. (۱۴۰۱). پیشگامان پدیدارشناسی، آینه پژوهش، ۳۳ (۱) (پیاپی ۱۹۳)، ۲۴۸-۲۳۱.

<https://sid.ir/paper/967317/fa>

هفتمین کنگره سالانه بین‌المللی عمران، معماری و توسعه شهری، تهران: دبیرخانه دائمی کنگره.

<https://civilica.com/doc/1373719>

• طهوری، نیر. (۱۳۹۶). آموختن از هایدگر، پدیدارشناسی در معماری تأثیر فلسفه هایدگر در نظریه‌پردازی معماری: هویت مکان در نظریات کریستین نوربرگ شولتز و کریستوفر الکساندر، *کیمیای هنر*، ۲۵، ۹۲-۷۳.

magiran.com/p1855233

• فیاضی، غلامرضا، ملک‌زاده، هادی، و پاشایی، محمدجواد. (۱۳۹۲). چستی معنا. *آیین حکمت*، ۵ (۱۶)، ۱۶۰-۱۲۵.

<https://sid.ir/paper/512744/fa>

• قاینی، سعید، احمدی براتی، اکرم، و احمدی براتی، سعید. (۱۳۹۰). تأثیر تمرینات ذهنی، بدنی و ترکیبی بر قابلیت جهت‌یابی فضایی کودکان کم‌بینا. *تحقیقات در علوم زیستی ورزشی*، ۳۱ (۳)، ۸۳-۷۷.

<https://sid.ir/paper/240528/fa>

• کاتر، دیوید. (۱۳۹۲). *روانشناسی مکان*، (ترجمه مریم امیری خواه)، تهران: نشر فضا.

• کوششگران، علی اکبر و گلوردی، مجتبی. (۱۳۹۲). مرتبه شناسی معماری دوره سنت، درآمدی بر مرتبه شناسی معماری روستایی بر مبنای تبیین و نقد آرای کریستین نوربرگ شولتز. *مسکن و محیط روستا*، ۳۲ (۱۴۳)، ۱۲۰-۱۰۱.

<http://jhre.ir/article-1-195-fa.html>

• مدنی‌پور، علی. (۱۳۸۴). *طراحی فضای شهری: نگرشی بر فرایندی اجتماعی-مکانی* (ترجمه فرهاد میرزایی)، تهران: شرکت پردازش و برنامه‌ریزی شهری.

• مرلوپوتتی، موریس. (۱۳۷۵). *در ستایش فلسفه* (ترجمه ستاره هومن). تهران: نشر مرکز.

• معماریان، غلام‌حسین. (۱۳۸۴). *سیری در مبانی نظری معماری*، چاپ اول، تهران: مؤسسه انتشارات سروش دانش.

• ملاصالحی، حکمت‌اله. (۱۳۹۴). *بازخوانی حافظه و هویت در معماری یادمانی ایران. باغ نظر*، ۱۲ (۳۴)، ۸۲-۶۹.

موزه‌های تأسیسی پس از انقلاب در شهر تهران. *مطالعات فرهنگ - ارتباطات*، ۱۷ (۳۴)، ۱۸۳-۱۶۳.

<https://doi.org/10.22083/jccs.2016.23954>

• رشیدیان، عبدالکریم. (۱۳۸۲). دریدا و نظریه معنا در هوسرل. *پژوهشنامه علوم انسانی*، ۴۰ (۳۹-۴۰) (ویژه‌نامه فلسفه)، ۸۶-۷۳.

<https://sid.ir/paper/371309/fa>

• رئیسی، محمدمنان، و نقره‌کار، عبدالحمید. (۱۳۹۴). هستی‌شناسی معنا در آثار معماری. *هویت شهر*، ۹ (۲۴)، ۱۶-۵.

<https://sid.ir/paper/154719/fa>

• ساجدی، ابوالفضل. (۱۳۹۰). هستی‌شناسی معنا، نشریه معرفت فلسفی، ۹ (۳۴)، ۱۱۴-۸۵.

<http://noo.rs/yZ7AV>

• سجاذزاده، حسن، پیربابایی، محمدتقی. (۱۳۹۱). مفاهیم فضای شهری در شهر اسلامی. *مطالعات شهر ایرانی اسلامی*، ۳ (۱۰)، ۳۴-۲۵.

<http://noo.rs/HI2xZ>

• سلیمانی، محمدرضا، اعتصام، ایرج، و حبیب، فرح. (۱۳۹۵). بازشناسی مفهوم و اصول هویت در اثر معماری. *هویت شهر*، ۱۰ (۲۵)، ۲۶-۱۵.

<https://dori.net/dor/20.1001.1.17359562.1395.10.1.2.7>

• شعله، مهسا. (۱۳۸۵). دروازه‌های قدیم در خاطره جمعی شهر معاصر ریشه‌یابی رشته‌های خاطره‌ای. *هنرهای زیبا*، ۲۷ (۲۷)، ۲۶-۱۷.

<https://sid.ir/paper/5743/fa>

• شیرازی، محمدرضا. (۱۳۹۲). جایگاه پدیدارشناسی در تحلیل معماری و محیط. *معماری و شهرسازی آرمان‌شهر*، ۵ (۱۱)، ۹۹-۹۱.

<https://sid.ir/paper/395194/fa>

• صحت‌زاده، نگین، و حسن‌پور، فرامرز. (۱۴۰۰). بررسی نظریه پدیدارشناسی در معماری با محوریت مکان در طراحی،

Lawrence Erlbaum Associates Inc: Routledge.

- Hassan Pour, F. (2014). Design of higher education learning spaces in Iran; From the Qajar Period to the Present Time. *Snapshots International Symposium on Learning Spaces*, the University of Melbourne.

<http://hdl.handle.net/11343/42271>

- Hassan Pour, F. (2015). The western impact on Iranian public architecture, 19th, and 20th centuries, in M. Fouché and R. A. Marino Zamudio (Eds.), *Oculus*. (48-49). Melbourne School of Design, the University of Melbourne.

https://msd.unimelb.edu.au/_data/assets/pdf_file/0008/2501963/Oculus-2015.pdf

- Hassan Pour, F., Lewis, M. & Guo, Q. (2013). The theoretical inapplicability of regionalism to analysing architectural aspects of Islamic shrines in Iran in the last two centuries. *International Congress of Imam's Descendants*, Esfahan, Iran.

<http://hdl.handle.net/11343/33373>

- Hassan Pour, F.; Lewis, M. & Guo, Q. (2015). Educational architecture and architectural education: through Dar al-Fonun to Iranianised modern universities, in R.H. Crawford and A. Stephan (Eds.), *Living and Learning: Research for a Better Built Environment, 49th International Conference of the Architectural Science Association*. (1-10) Melbourne.

http://anzasca.net/wp-content/uploads/2015/12/ASA_2015_Proceedings.pdf

- Heidegger, M. (2010). *Being and Time: A Revised Edition of the Stambaugh Translation*, Findlay, J. N. trans, London, Routledge.
- Illies, C., & Ray, N. (2009). Philosophy of Architecture. *Philosophy of Technology and Engineering Sciences*, 1199-1256.

<https://doi.org/10.1016/B978-0-444-51667-1.50047-1>

- Moran, D. (2000). *Introduction to Phenomenology*, Routledge. London and New York: Taylor and Francis group.

<https://sid.ir/paper/125678/fa>

- میرابی، سعیده. یوسفی، علی و صدیق اورعی، غلامرضا. (۱۳۹۴). پدیدارشناسی تجربه گناهان جنسی. *مسائل اجتماعی ایران (دانشگاه خوارزمی)*، ۶(۲)، ۱۹۴-۱۷۳.

<https://sid.ir/paper/173524/fa>

- میرزایی، وحید. رحیم نیا، فریبرز. مرتضوی، سعید، شیرازی، علی. (۱۳۹۷). بدینی سازمانی پرستاران: مطالعه پدیدارشناسی، *تحقیقات کیفی در علوم سلامت*، ۷(۱)، ۱۰۲-۸۸.

<https://sid.ir/paper/215511/fa>

- نقره کار، عبدالحمید. (۱۳۹۳). مبانی نظری معماری. چاپ سوم. تهران: دانشگاه پیام نور.

- نقی زاده، محمد. (۱۳۷۹). رابطه هویت «سنت معماری ایران» با «مدرنیسم» و «نوگرایی». *هنرهای زیبا*، ۷(۷)، ۹۱-۷۹.

https://journals.ut.ac.ir/article_13940.html

- نوربرگ-شولتس، کریستیان. (۱۳۸۱). ریشه‌های معماری مدرن (ترجمه محمدرضا جودت) چاپ اول، تهران: انتشارات شهیدی.

- نوربرگ-شولتس، کریستیان. (۱۳۸۷). معماری: حضور، زبان و مکان (ترجمه علیرضا سید احمدیان) چاپ دوم، تهران: انتشارات نیلوفر.

- نیک‌روش، ریحانه و قاسمی سیپانی، مریم. (۱۳۹۳). بازشناسی جایگاه روح مکان در طراحی فضای کودکان، بر مبنای آرای پدیدارشناسی نوربرگ-شولتس، *فصلنامه مطالعات میان‌رشته‌ای در علوم انسانی*، ۷(۱)، ۱۷۲-۱۴۵.

<https://doi.org/10.7508/isih.2015.25.006>

- هاشمی، سید رضا. (۱۳۷۵). خانه و معمار. *آبادی*، ۶(۲۳)، ۳-۲.

<https://sid.ir/paper/470687/fa>

- تارنمای دانشگاه سمنان، معرفی استان سمنان.

<https://semnan.ac.ir>

- Bachelard, G. (1994). *The Poetics of Space*. Boston: Beacon Press.
- Gelman, R., & Greeno, J. G. (1989). *On the nature of competence: Principles for understanding in a domain*, Mahwah,

Journal of environmental psychology, 2(2), 119-140.

[https://doi.org/10.1016/S0272-4944\(82\)80044-3](https://doi.org/10.1016/S0272-4944(82)80044-3)

- Spiegelberg, H. (1982). *The Phenomenological Movement*, London, Martinusnijhof.
- Stein, J. M., & Spreckelmeyer, K. F. (1999). *Classic Readings in Architecture*. New York: McGraw-Hill.
- Norberg-Schulz, C. (1979). *Genius loci: towards a phenomenology of architecture*, New York: Rizzoli.
- Norberg-Schulz, C. (1980). *Meaning in Western Architecture*, New York: Rizzoli.
- *Oxford Advanced Learner's Dictionary 10th Edition*. (2023). Oxford, Oxford University Press.
- Seamon, D. (1982). The Phenomenological contribution to environmental psychology.

نحوه ارجاع به مقاله:

هاشمی هزاوه، سید مهیار، حسن پور، فرامرز، و کامیابی، سعید. (۱۴۰۳). واکاوی معنا در معماری تاریخی و معاصر شهر سمنان با تمرکز بر آرای پدیدارشناسانه نوربرگ-شولتس. توسعه پایدار شهری، ۵(۱۷)، ۳۹-۶۰.

DOI: <https://doi.org/10.22034/usd.2024.2007141.1083>

DOR: <https://dor.isc.ac/dor/20.1001.1.27170128.1403.5.17.5.9>

URL: https://usdjournal.daneshpajooahan.ac.ir/article_713602.html?lang=fa

Authors retain the copyright and full publishing rights.

Published by Daneshpajooahan Pishro Higher Education Institute. This article is an open access article licensed under the [Creative Commons Attribution 4.0 International \(CC BY 4.0\)](https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/)